

Rûm Suresi Çerçevesinde Beytü'l-Makdis'in Fethinin Müjdelenmesi

Abdulmuttalip ARPA *

Özet

Kur'an'da gayba dair işâret ve haberler geçmişe ışık tuttuğu gibi geleceğe de ışık tutmaktadır. Bu bağlamda geleceğe ışık tuttuğu konulardan birisi de Beytü'l-Makdis'in fethidir. Endülüsün önemli sûfi simâlarından olan İbn Berrecân, *el-İrşâd* adlı tefsirinde Rûm Suresinin ilk ayetleri çerçevesinde yaptığı tahlil ve hesaplamayla vefatından sonra gerçekleşmiş olan Beytü'l-Makdis'in Müslümanlar tarafından fethini tam tarihini vererek tespit edebilmiştir. İşte bu makalede öncelikle İbn Berrecân'ın kısaca hayatı; ardından tefsirinde Beytü'l-Makdis'in fethine dair yapmış olduğu hesaplama üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Kur'an, İbn Berrecân, el-İrşâd, Beytü'l-Makdis, Selahattin Eyyübî, fetih.

The Good News Conquest Of Jerusalem in The Context of Surat ar-Rûm

Abstract

Quranic signs and news about Ghayb shed light to the future as well as shed light on the past. In this context, one of the issues that shed light on the future is the good news conquest of Bayt al-Maqdis. One of the most important sufi of Andalusia İbn Barrajân in his commentary named al-İrshâd, as a result of analysis and calculations, gives the exact date of Jerusalem Conquest by the Muslim army. Indeed, Jerusalem was conquered in the date given by the author after his death. This article will deal primarily with the İbn Barrajân's life, then will be focused on his calculations concerning the conquest of Jerusalem given in his commentary.

Keywords: Quran, İbni Barrajân, al-Irshad, Bayt al-Maqdis, Saladin, Conquest.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı [muttaliparpa@gmail.com]

Giriş

Tarihi hemen hemen insanlık tarihiyle eşdeğerde sayılan Beytü'l-Makdis, Hz. İbrâhim (a.s.)'den itibaren pek çok Peygamberin yaşadığı mukaddes bir beldedir. Belde'nin Hz. Süleyman'ın inşâ ettiği Mescid-i Aksa'yı barındırması, İsrâiloğulları'nın ve onlara gönderilen Peygamberlerin mücadelelerine mekân olması açısından semavî dinler geleneğinde önemli bir yere sahip olmuştur. ¹

Kitâb'ı Mukaddes'de üzerinde önemle durulan ve farklı isimlerle anılan Beytü'l-Makdis, Kur'an-ı Kerim'de doğrudan zikredilmemekle birlikte beldeden el-Mescidü'l-Aksâ'nın mübarek kılınan çevresi şeklinde bahsedilmiş (İsrâ, 17/1), ayrıca bulunduğu bölge "mukaddes toprak" (Mâide, 5/21) ve "iyi, güzel bir yer" (Yûnus, 10/93) şeklinde tavsif edilmiştir. Hz. Peygamberin sözlerinde ise, beldede bulunan Mescid-i Aksâ, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî ile beraber ziyaret amacıyla seyahat edilebilecek üç mescitten biri ve yeryüzünde Mescid-i Harâm'dan sonra inşâ edilen ikinci mescit olduğu belirtilmiştir.² Bunun yanısıra bazı rivayetlerde Hz. Peygamber'in Beytü'l-Makdis'te namaz kılmayı tavsiye ettiği de rivâyet edilmektedir.

Ayrıca hicretten önce iki veya üç yıl süreyle Hz. Peygamber'in Kâbe'yi de önüne almak suretiyle Beytü'l-Makdis'e yönelerek namaz kıldığı ve Medine döneminde on altı veya on yedi ay bu uygulamanın devam ettiği, daha sonra kiblenin Kâbe'ye çevrildiği kabul edilmektedir.³ İşte Hz. Peygamberin sağlığında belli bir dönem için Beytü'l-Makdis'i kible olarak tercih etmesi, müslümanların bu beldeyi dinî bir merkez olarak görmelerinin önemli sebepleri arasında görülmektedir. İlk kible olmasının yanısıra Hz. Peygamber'in, Mescid-i Harâm'dan çevresi mübarek kılınan Mescid-i Aksâ'ya gece götürülmesi şeklinde gerçekleştirilen İsrâ (İsrâ, 17/1) ve ardından Mi'rac mucizelerinde Mescid-i Aksâ'ya gitmiş olması müslümanlar için bu belde'nin önemini daha da arttırmıştır.

Beytü'l-Makdis, semâvî dinler nezdindeki önemine binaen tarihi sü-

1 Harman, Ömer Faruk, "Kudüs", *DİA*, Ankara, 2002, c. 26, s. 325-327; Ebu'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, *Fezâilü'l-Kuds*, Beyrut, 1979, s. 63-147.

2 Buhârî, "Fazlü's-şalât fi mescidi Mekke ve'l-Medîne", 6, "Hac", 26, "Enbiyâ", 8, 40; Müslim, "Hac", 288, "Mesâcid", 2; Nesâî, "Mesâcid", 3.

3 Özel, Ahmet, "Kible", *DİA*, Ankara, 2002, c. 25, s. 368.

reç içerisinde sürekli saldırılara maruz kalmış ve bu saldırılar neticesinde farklı dönemlerde farklı din ve milletlerin egemenliği altına girmiştir.

İslam dünyası için Mekke ve Medine'den sonra üçüncü kutsal belde olarak kabul edilen Beytü'l-Makdis'e huzur ve sükunet, ancak Hz. Ömer'in beldeyi fethetmesiyle gelmiştir. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde Müslümanlar Ecnâdeyn (13/634) zaferinin ardından Bizans'a ait Suriye ve Filistin topraklarına girmiş, bu süreçte birçok şehir fethedilmiş, Yermük (15/636) zaferiyle de Suriye Bizans'ın elinden alınmış ve sıra Filistin'in bütünüyle fethine gelmişti. Hıristiyanların bu bölgedeki kutsal merkezi Beytü'l-Makdis'i kuşatan İslâm orduları başkumandanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh'tan aman dileyen ve müslümanların Suriye şehirleriyle yaptıkları anlaşmalara benzer bir anlaşmanın kendileriyle de yapılmasını teklif eden Beytü'l-Makdis halkı, şehri bizzat halifeye teslim etmek istediğini bildirdi. Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'nin daveti üzerine Câbiye'den Beytü'l-Makdis'e gelerek şehri Patrik Sophronios'tan teslim aldı. İşte bu şekilde Amr b. As'ın kuşattığı Beytü'l-Makdis, kan dökülmeden teslim alındıktan sonra Halife Hz. Ömer Beytü'l-Makdis'e gelerek gayr-ı müslimlere yönelik hazırladığı ahidnâmeyle onlara bazı imtiyazlar vererek asırlarca Beytü'l-Makdis'te bütün din mensuplarının, Müslümanların adaletli ve hoşgörülü idaresi altında huzur ve sükûn içerisinde yaşamalarına zemin hazırlamıştır.⁴

Bu şekilde uzun bir süre Emevî, Abbasî, Selçuklu ve Fâtımî yönetiminde hüküm süren Beytü'l-Makdis, 1099'da Haçlı ordularının saldırılarına maruz kalmıştır. Bu saldırılar esnasında Hıristiyanlar Beytü'l-Makdis'te binlerce Müslüman'ı katletmiş ve ortalığı yağmalamışlardır. Selâhaddîn-i Eyyübî'nin 1187'de Beytü'l-Makdis'i fethine kadar devam eden Haçlı hâkimiyeti sırasında Filistin'de büyük karışıklıklar ve zulümler yaşanmıştır.⁵

Selâhaddîn Eyyübî, 1187 tarihinde Beytü'l-Makdis'i uzun süren mücadelelerden sonra Haçlılardan aldığında, şehirde bulunan Haçlılara, bilhassa kadınlara, çocuklara ve Hıristiyan din adamlarına her türlü kolaylığı göstermiştir. Birçoklarını fidye almadan gidecekleri yere göndermiştir. Bu

4 Belâzûrî, *Futûh*, Nşr. Abdullah Enis et-Tabba-Ömer Enis et-Tabba, Beyrut, 1987, s. 138-139; Avcı, Casim, "Kudüs" DİA, Ankara, 2002, c. 26, s. 327-328.

5 Demirkent, Işın, "Kudüs", c. 26, s. 330.

konuda Batılı tarihçiler bile, Selâhaddin Eyyûbi'ye övgülerde bulunmuşlardır.⁶

Kaynaklarda Selahaddin Eyyûbî'nin Beytü'l-Makdis'in fethine yönelik giriştiği mücadelesinde Halep şehrinin fethi (579h) esnasında dönemin meşhur Şam Kâdısı Muhyiddîn İbn Zeki lakaplı Muhammed b. Yahya el-Kurşî (v.598h)'nin kendisine şöyle bir beyit inşad ederek onu methettiği aktarılır.

وفتحك القلعة الشهباء في صفر مبشر بفتوح القدس في رجب

"Sefer ayında eş-Şehbâ kalesini fethetmen

Recep ayında Kudüs'ü fethetmenin müjdeleyicisidir."

Kâdı Muhyiddin İbn Zeki'ye bu durumu nereden istintâc ettin diye sorulduğunda o, Ebu'l-Hakem İbn Berrecân el-Mağribî (v.536)'nin tefsirinde Rûm Sûresi'nin ilk ayetlerine yapmış olduğu yorumlarından aldım diye cevap vererek, uzun bir şekilde bu hesabı onlara açıklamaya çalışır.⁷

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*'sinde İbn Berrecân'ın Rûm Suresinin ilk ayetlerine yaptığı bu hesabı dikkatli bir şekilde inceleyerek bu olayı ikrâr eder ve bundan çok etkilenir.⁸

İbn Kesir (v.773), *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserinde bu hadiseyi şöyle aktarır:

"Selâhaddin Eyyûbî, Halep şehrinin fethi esnasında Beytü'l-Makdis'i fethetmekle müjdelendi. Bu durum şöyle gerçekleşti: Şâfiî fakih Mecdüddîn İbn Cahbel, Ebu'l-Hakem İbn Berrecân el-Mağribî'nin tefsirinde Rûm Suresi'nin ilk ayetlerine yaptığı tefsirinde Beytü'l-Makdis'in hicri 583 yılında fethedileceğine dair müjdeyi gördü. İbn Berrecân bu müjdeyi birtakım delil ve işâretlerle gerekçelendirmişti. Fakih Mecdüddîn, İbn Berrecân'ın bu yorumlarını bir varakaya kaydederek Sultan'a bu müjdeyi vermek üzere fakih İsa el-Hakkâri'ye teslim etti. İsa el-Hakkârî, bu fethin gerçekleşmeme endişesinden dolayı bu bilgiyi Sultan'a vermeye cesaret

6 Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, Dârü'l-Ma'ârif, thk. Muhammed Z. Azb, Kahire, 1119, c. 3, s. 92; Sir Hamilton Gibb, *The Life of Saladin*, Oxford University Press, London 2006, s. IIV- XVIII.

7 Abbas b. İbrahim, *el-A'lâm*, Thk. Abdulvehhab b. Mansur, Matbaatu'l-Melikiyye, Rabat, 1997, c. 8, s. 476; Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989, c. 2, s. 166.

8 İbnü'l-Arabî, Muhyiddin b. Ali Ebu Bekir, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, Thk. Osman Yahya, Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire, 1985, c. 1, s. 169.

edemedi. Bunun üzerine durumu Kâdı Muhyiddin İbn Zekî'ye bildirdi. Kâdı Muhyiddin İbn Zekî bu bilgileri

وفتحكم حلب الشهباء في صفر قضي لكم بافتتاح القدس في رجب

şeklinde⁹ bir kaside haline getirerek Sultan'a sundu. Bunun üzerine Sultan'ın fetih inancı ve iştiyâkı bir hayli arttı. Sultan Selâhaddin Beytü'l-Makdis'i fethedince Kâdı İbn Zekî'yi oraya çağırarak ilk Cuma hutbesini ona okuttu. Bu esnada Sultan Selahaddin bu müjdeyi İbn Berrecân'ın tefsirinde ilk farkedenin fakih Mecduddîn İbn Cahbel olduğunu öğrendiğinde onu da Kubbetu's-Sahra'ya alarak ona birtakım dersler verdirdi ve taltifte bulundu."¹⁰

Şimdi sözkonusu tefsirin müellifi ve Beytü'l-Makdis'in fethine dair tefsirinde yaptığı yorumunu incelemeye geçelim.

İbn Berrecân ve Tefsiri

Asıl adı Ebu'l-Hakem Abdusselam b. Abdurrahman b. Ebi'r-Ricâl Muhammed el-Lahmî olan İbn Berrecân (v.536h)'ın kaynaklarda nerede doğduğu hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Hayatı hakkında da fazla bilginin bulunmadığı İbn Berrecân'ın eldeki kaynaklara göre hayatının çoğunu Endülüs'ün İşbiliyye şehrinde geçirdiği görülmektedir.

İbn Berrecân, başta tasavvuf olmak üzere dil, tefsir, kıraat, hadis ve kelâm gibi islamî ilimlerin yanında matematik, geometri ve astronomi gibi müsbet ilimlerle de iştiğal etmiştir. Bütün ilimlerde imâm olabilecek bir seviyeye gelen İbn Berrecân, hayat ve düşünce tarzı olarak tasavvufu zihin dünyasının merkezine yerleştirmiştir. Hayatı hakkında ilk malumat veren İbnü'l-Ebbâr (v.658h), onun kıraat, hadis, kelâm, tasavvuf ve lügat alanında mutabahir bir âlim, sika ve sadûk bir kişiliğe sahip olduğunu kaydeder.¹¹ İbn Zübeyr de onu; kelâm, edebiyat ve lisân ilimlerine son derece

9 Beyit bazı kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir:

وفتحكم حلبا بالسيف في صفر مبشر بفتح القدس في رجب

Bkz. İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadis*, Thk. Tahir ez-Zâvî-Mahmud et-Tannâhî, Kahire, 1962, c. 9, s. 162;

في صفر مبشر بفتح القدس في رجب وفتحك القلعة الشهباء

Bkz. İbn Hallikân, Ahmed b. Muhaammed, *Vafeyâtu'l-A'yân*, Thk. İhsan Abbas, Dâru Sadr Beyrut, 1977, c. 2, s. 331.

10 İbn Kesir, Ebu'l-Feda İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. Riyâd Abdulhamid Murad, Dâru İbn Kesir, Dimaşk-Beyrut, 2010, c. 14, s. 321-322.

11 İbnü'l-Ebbâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr, *el-Mu'cem fi Ashabi'l-Kadi'l-İmam*

vâkîf, tefsir ve te'vîl'i iyi bilen, nahivde uzman ve eleştiri gücü çok güçlü olan birisi olarak tanıtılır. Ayrıca matematik ve astronomi ile uğraştığı hatta bütün ilimlerden az da olsa birşeyler bildiğini, tüm bu yönleriyle kendi dönemindeki bütün âlimlerden üstün olduğunu ve kimseyle bu konuda karşılaştırılmayacağını belirtir.¹²

İbnü'l-Ebbâr'dan sonra İbn Berrecân'ın hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar genel olarak onu; zamanının büyük bir mutasavvıfı ve zâhidi, Kur'an bilgisine hakim, güvenilir ve doğru sözlü bir hadisçi, ehl-i sünnet akâidine göre hareket eden bir kelâmcı, Kur'an'ın kıraatine hâkim, uzman bir dilci, kâmil, sâlih ve ibadetine düşkün bir kişiliğe sahip olduğunu bildirirler. Hatta çağdaşı ve dava arkadaşı İbn Arif'le onu "Endülüs'ün Gazâli'leri" olarak tanıtır.¹³

Bâtınî ve Zâhirî ilimler arasında mu'tedil bir çizgide hareket eden İbn Berrecân, yukarıda değinildiği üzere daha çok tasavvuf felsefesi ile ilgilenmiş, özellikle harflerin sırları konusundaki bilgisiyle tanınmıştır.¹⁴ İbn Meserre (v.319)'nin temsil ettiği Endülüs tasavvuf geleneğinden daha çok Gazzâlî'nin etkisinde kalmış, onun tasavvuf anlayışını benimsemiştir. Ancak İbn Berrecân döneminin meşhur bir sûfî ve mutasavvıfı olmasına rağmen tasavvufu ilgili müstakil bir eser kaleme almamış, bu alandaki düşüncelerini daha çok tefsir ve kelâmla ilgili ele aldığı eserlerinde ortaya koymuştur.¹⁵

Dinî ilimlerin yanında müsbet ilimlerle de iştiğal eden İbn Berrecân'ın bu yönünün düşüncelerine ve ayetlerin yorumlarına yansımalarını görmek mümkündür. Ayetlerin tefsirinde matematik bilgisini de yer yer tefsirinde kullandığını, harflere ve rakamlara birtakım ruhânî anlamlar verdiğini ve bu yüzden birtakım çevreler tarafından 'hurûfilikle' itham edildiği görül-

Ebi Ali es-Sadefî, Thk. İbrâhim el-Ebyari. Kahire, Dârü'l-Kitabî'l-Mısri, 1989/1410, s. 559; *et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*, tahkik İbrahim el-Ebyari, Kahire, Darü'l-Kitabî'l-Mısri, 1989/1410. c. 2, s. 852.

12 İbn Zübeyr, *Sılatu's-Sıla*, s. 32; Suter, *Die Mathematikey and Astronomen der Araber and Ihre Werke*, Leipzig, 1900, s. 118.

13 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Küçük, Hülya-Hamza Küçük, "Endülüs'ten Önemli bir Sima: İbn Berrecân" adlı makaleye, Selçuk Üniv. İlah. Fak. Dergisi, Konya, 2002, S. XIV, S. 125-143.

14 Zehebi, Mustafa Muhammed, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Darü'l-Hadis, Kahire, 2012, c. 3, S. 252-253; Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsîr Okulu*, Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları, Ankara, 1974s. 130-131.

15 Karadeniz, Osman, "İbn Berrecân", *DİA*, c. 19, s. 371.

mektedir.¹⁶ Ancak surelerin başında yer alan mukatta'a harfleri gibi tefsir geleneği içerisinde yer alan tefsirler ve tefsirinde gösterilen birkaç misal dışında onu itham altında bırakacak bir yoğunlukta Hurûfilik'in olduğu ve cümel hesaplarıyla uğraştığını iddia etmek biraz zor görülmektedir.

Bu konuda en önemli nakil, yukarıda aktarıldığı üzere İbn Hallikan ve İbnü'l-Esîr gibi tarihçilerin yanında birçok tefsir kaynaklarında da yer alan Selahaddin Eyyûbî'nin Halep şehrinin fethi esnasında Kâdı İbn Zeki'nin İbn Berrecan'ın tefsirine dayanarak Beytü'l-Makdis'in fethine dair Sultanı metheden kasidesidir. Belirtilen tarihte sözkonusu fethin gerçekleşmesi, konuyla ilgilenen herkesi şaşırtmış, kendisiyle ilgili farklı yorumlamalara sebebiyet vermiştir. Nebhânî, gerek bu hadiseyi gerekse siyasi mücadeleye giriştiği devrin sultanı Ali b. Yusuf Taşifin'in kendi vefatından sonra kısa bir sürede vefat edeceğini bildirmesini, hurûfilikten ziyade, İbn Berrecan'ın kerâmetleri cümlesinden sayarken, İbn Haldun ise, *Şifâu's-Sâil* adlı eserinde İbn Berrecan'ı, İbn Arabî ve İbn Seb'in (v.665) gibi tecelli ve mezâhiri te'vîl eden vahdet-i vücütçü ve bundan dolayı eserleri 'sarîh küfür ve bid'at dolu bir mutasavvıf olarak tanıtır.¹⁷ İbn Berrecan'ın tefsirinde isim ve harflerin havas ve esrârına önem vermesi, İbn Haldun'un söz konusu tenkidine maruz kalmasına sebebiyet vermiştir. Aslında İbn Arabî'den yaklaşık bir asır önce yaşamış İbn Berrecan'ın İbnü'l-Arabî bağlamında vahdet-i vücüt düşüncesine sahip olması pek mümkün görülmemektedir. Münâvî (v.1031) de İbn Berrecan'ı; dindar ve samimî bir mutasavvıf olarak tanıtır.¹⁸

İbn Berrecan'ın hayatı ve ilmî düşünce yapısı hakkında verdiğimiz bu kısa bilgilerden sonra şimdi tartışma konusu olan Beytü'l-Makdis'in fethine dair Rûm suresinin ilk ayetleri çerçevesinde yapmış olduğu yorumlarını incelemeye geçelim.

Tefsirin müellife aidiyeti çerçevesinde arşiv düzeyinde yaptığımız tüm araştırmalarımıza rağmen sözkonusu yorumların geçtiği İbn Berrecan'a ait tefsirin orijinal nüshasını maalesef bulamadık. Dolayısıyla mevcut nüshalar arasında müellif nüshasıyla karşılaştırılarak istinsah edilen müellifin

16 İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân*, c. 4, s. 14; Hacı Halife, *Keşfu'z-Zunûn*, c. 1, s. 458.

17 Geniş bilgi için bkz. Uludağ Süleyman, *İbn Haldun'un Tasavvufî Görüşleri*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1996, s. 58-110.

18 Bkz. Arpa, Abdülmuttalip, "İbn Berrecan ve el-İrşâd adlı Tefsirinden Fâtiha-Kehf ve Hucurât Surelerinin Tefsirinin Tahkiki", Yayınlanmamış Yüksek Lisans, İstanbul Üniv. 2003.

hayatına en yakın tarihli Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa no. 27'deki nüshayı burada esas alarak incelememizi sürdüreceğiz. Nüshanın orijinal hali ekte yer alacaktır.¹⁹

Beytü'l-Makdis'in fethinin müjdelendiği Rum Suresinin ilgili ayetleri şunlardır:

الم ، غَلَبَتِ الرُّومُ ، فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ، فِي بَضْعِ
 " Elif, سَيَغْلِبُونَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلِ وَمِنْ بَعْدِ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ
 lâm , mim. Rumlar, (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra yeneceklerdir. Birkaç yıl içinde, eninde-sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevinir."²⁰

İbn Berrecan, ayetlerin yorumuyla ilgili şöyle der:

“الم ، غَلَبَتِ الرُّومُ” Yüce Allah, Rumların Arabistan'a en yakın en yakın yer olan Şam'da yenildiklerini haber vermektedir ki bu tespit, geçmişte meydana gelen bir hâdiseyi bildirdiği gibi istikbâlde meydana gelecek hâdiseleri de bildirmektedir. Nitekim Allah Resul (sav)'ü bir gece uyanıldığında şöyle buyurmuştur: Allah'tan başka gerçek ilâh yoktur. Yaklaşan kötülükten dolayı Arab'ın vay haline. Bugün Ye'cüc ve Me'cüc seddinden şu kadar yer açıldı' buyurdu ve başparmağı ile şehadet parmağını birleştirerek halka yaptı.²¹

Şimdi bu ayet, gelecek bir hâdisenin müjdesini vermektedir. Nitekim Hz. Ömer zamanında Şam şehirleri fethedilmiş, Hicri 17. de Beytü'l-Makdis Rumların elinden alınmıştır.

غَلَبَتِ الرُّومُ ، فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ

İbn Berrecan, sahâbeden bir grubun gay'nı ref', lam'ı da hafz haliyle; Hz. Ali ve İbn Ömer gibi bazılarının da gayn ve lam'ı fetha ile okuduğunu bildirir. Ayrıca İbn Ömer'in lâm'ı sükunlu (غَلَبِهِمْ) okuduğu da rivayet edilmektedir. Bu durumda gayn'ı ref' haliyle okuyanlar سيغلبون ifadesindeki ya'yı fethalı; gayn'ı fethalı okuyanlar ise, ya'yı ref' haliyle okurlar.

غَلَبَتِ = سَيَغْلِبُونَ

غَلَبَتِ = سَيَغْلِبُونَ

19 İlgili nüshayı ekte vermemizin sebebi, İhsan Abbas gibi bazı muhakkiklerin İbn Berrecân'a ait ilgili hesaplamanın tefsirin asıl metninde yer almadığı, haşiye kısmında yer aldığını iddia etmesindedir.

20 Rûm, 30/1-4.

21 Buhari, Enbiya 7, Menâkıb 25, Fiten 4,28; Müslim, Fiten 1(2880).

Bu farklı okumalar bir hikmete bağlıdır. Yani ayetlerden şu anlaşılır: Rumlar yenildiler, sonra yenecekler ve bu yenmelerinden sonra yenilecekler. Yani onlar yenildikleri zaman yenecekler, sonra yine yenilecekler demektir. Bu suretle Allah Teâla, takdir dairelerinin hükmünden haber vermektedir. Neticede onların iki galibiyetleri var, bizim sahabe devrinde olan galibiyetimizden başka iki galibiyetimiz vardır. Ashabın galibiyetinden sonra onlar tekrar bize galip geldiler. Bütün Şam şehirlerini ve Beytü'l-Makdis'i aldılar. Bu 49 veya 50 hafta içinde gerçekleşmiştir. Sonra Müslümanlar, buraları tekrar onların ellerinden aldılar. Ermenistan sınırlarına kadar yayıldılar.²² Bunun ardından 489/1099 tarihinde Rumlar tekrar Müslümanları yenerek bütün Şam'ı ve Beytü'l-Makdis'i yeniden ellerine geçirdiler. Bu hâdise, Arap ayı hesabıyla bin aydan meydana gelen altıncı senenin çıkmasına denk geliyordu ki, بضع سنين ayetini tasdik ediyordu. Bid'u Sinîn'in altıncı günü 500 senesinin tam başlarına denk gelmektedir. Sonra 500'ün tamamı ve yedinci senenin 83 yılıyla beraber 583 yılı ortaya çıkmış olmaktadır. Şimdi biz ise, 522 yılındayız.²³

Yukarda İbn Berrecan'ın tefsirinden özet bir şekilde aktardığımız Beytü'l-Makdis'in fethine dair hesaplama net anlaşılacakla birlikte aslında neticeyi açıkça ortaya koymaktadır. Hesaplama sisteminin detayları biraz karmaşık görülmektedir. Ancak sözkonusu yorum ve hesaplamalar üzerinde yaptığımız detaylı bir incelemeden sonra İbn Berrecan'ın yorum ve hesaplama sisteminin şu eksen üzere şekillendiği görülmektedir:

İbn Berrecan, ilgili ayetler çerçevesinde düşünce sistemini dört ana kavram üzerinde şekillendirmektedir. Bunlar:

- İki farklı kiraât rivâyeti
- Sözkonusu iki rivâyetin bildirdiği zafer ve hezimelerin zamanı
- Bid'ı Sinîn (بضع سنين) kavramın zamansal çerçevesi
- Yakın yer (أدنى الأرض) kavramının mekânsal çerçevesi

Birinci rivâyete (غلبت = سيغلبون) göre ilk zafer, Farsların Rumları (غلبت الروم) hezimete uğrattığı zamandır ki bu da Bi'set'in Sekizinci yılına denk düşmektedir. Yani Hicretten önce beş (5) yıl, üç (3) ay'a tekabül etmektedir. Buna karşın Rumların (سيغلبون) Farslılara karşı elde ettiği zafer,

²² İbn Berrecan'ın ismini zikretmediği bu savaş, 1071'de meydana gelen Malazgirt Savaşı'dır.

²³ İbn Berrecan, *el-İrşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 77. vr. 449a-450a.

Bedir Savaşıyla aynı zamana denk gelen tarihtir ki o da Hicretten Bir (1) yıl, Dokuz ay sonraki zamandır. Bu durumda Rumların Farslara karşı olan hezimet ve zaferi arasındaki zamanın toplamı (5 yıl+1 yıl+9 ay+3 ay=7 yıl) Yedi (7) yıl etmektedir. İbn Berrecan, bu şekilde Arap dilinde 3-9 sayıları arası herhangi bir sayının kastedilebileceği sayıyı Yedi (7) şeklinde zamansal çerçevesini belirlemektedir.

İbn Berrecan'a göre Yüce Allah ayette, Rumların Arabistan'a en yakın yer olan Şam'da yenildiklerini haber vermektedir ki bu durum aslında geçmişte vüku' bulmuş bir hâdiseyi bildirdiği gibi gelecekte vüku' bulacak bazı hâdiseleri de haber vermektedir. Bu, Allah Teâla'nın gelecekle ilgili takdir dairelerinin hükmünden bir haber ve müjdesidir. Nitekim bu böyle de olmuştur. Zira **غَلَبَتِ الرُّومُ** ifadesi çerçevesinde Hz. Ömer (ra) zamanında Müslümanlar Rumlardan Şam beldelerini almış ve Beytü'l-Makdis de fethedilmiştir.

İşte Rumlar Müslümanlara karşı yaşadıkları bu hezimetten **وَهُمْ مِنْ سَيِّغَالِيُونَ** sonra **بَعْدَ غَلَبِهِمْ** ifadesi hükmü çerçevesinde 489/1099 yılında Beytü'l-Makdis dahil olmak üzere bütün Şam bölgelerini Müslümanlardan geri aldılar. Bu hâdis (zafer), Arap ayı hesabıyla bin aydan meydana gelen altıncı senenin çıkması sırasında idi. Bu da **بضع سنين** ifadesini doğruluyordu. Bid'ı Sin'in altıncı günü 500 senesinin başlarına denk düşmektedir. Altıncı gün ile hasıl olan 500 senenin tamamı ve yedinci günden eklenecek olan 83 yılın toplamı (500+83) 583 yıl eder. Bu şekilde **بضع سنين** ifadesiyle kastedilen **سبع سنين** (Yedi yıl) seneleri dolmuş olmaktadır. İbn Berrecan, bu hesabı ortaya koyduktan sonra biz şimdi 522 yılındayız der.

Yukardaki hesapta görüldüğü üzere İbn Berrecan, Arapların bir senesinin bildiğimiz 12 ay değil, 1000 (bin) ay'a tekabül ettiğini belirtiyor. Buna göre Arapların bir senesi; $1000/12=83.3$ hicrî seneye tekabül etmektedir. $6 \times 83.3=499.8$ senesi eder ki bu tarih Rumların 489 senesinde müslümanlara karşı elde ettikleri zaferin zamanını (altıncı sene) da kapsamaktadır. Geriye yedinci senenin ayları kaldı. O da $1000/12=83.3$ eder. Buna göre $7 \times 83.3=583.3$ etmektedir. Bir başka hesaplamayla $7000/12=583.3$ senesine tekabül etmektedir. İbn Berrecan, yukarda değinildiği üzere **بضع سنين** ifadesiyle kastedilen sayının **سبع سنين** yedi sene olduğunu belirtmişti. Çünkü Rumların Farslara karşı olan hezimet ve zaferi arasındaki zaman farkı yedi sene idi.

İbn Berrecan, sözkonusu fethin tarihini h. 583 yılı olarak işâret etse de bu fethin hangi ayda gerçekleşeceği ile ilgili bir bilgi vermez. Tarihçiler tarafından kaydedilen bilgilerde bu fethin Recep ayında gerçekleşeceği ile ilgili yorumlamalar muhtemelen İbn Berrecan'ın genel olarak üzerinde düşüncesini şekillendirdiği *بضع سنين* ifadesiyle kastettiği Yedi (7) sayıdır. Zira hicrî ayları arasında Recep ayı Yedinci ay olarak gelmektedir.²⁴

İbn Berrecan, ayetlerden Beytü'l-Makdis'in fethini bu şekilde istintâc etikten sonra ayetin devamında gelen *لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ* "Eninde-sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevinir" kısmın Müslümanlarla Rumlar arasında kıyamete kadar yaşanacak olan çekişmelerin sonucunun son şeklini belirlediğini belirtir. Ayette, *وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ* "O gün emir yalnız Allah'ındır"²⁵; *الْمَلِكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ* "O gün gerçek mülk Rahmân'ındır"²⁶ ayetlerinin de işâretiyle eninde sonunda yeryüzündeki hükmün Müslümanlar lehine olacağı sözkonusu olup, son zamanlarda zuhûr edecek olan Deccâl de bu kapsamda yer alacaktır. İbn Berrecan, ayette belirtilen Allah'ın yardım ve inâyetiyle (*بِنَصْرِ اللَّهِ*) Müslümanlara va'd edilen zaferden maksadın birçok müfessirin dediği gibi Farslarla Rumlar arasında cereyan eden ve Rumların elde etmiş olduğu zafer değildir. Her ne kadar lafzî ve tarihî olarak böyle bir zafer sözkonusu olmuşsa da asıl maksadın Müslümanların gerçek anlamda Rumlara karşı elde edeceği zaferdir. Bu bağlamda Allah Teala'nın hemen bir sonraki ayette belirttiği *وَعَدَ اللَّهُ لَا يَخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ* "(Bu) Allah'ın vaadidir. Allah vaadinden dönmez. Fakat insanların çoğu bilmezler"²⁷ müjde ve va'di İslam'a ve Hz. Peygamberin davetine sırt çevirmiş Rumlar için değil, Müslümanlar için geçerli olacaktır. Aksi halde bu durum Allah'ın merhamet ismine ters düşmektedir.

Değerlendirme

Kur'an'da gayba dair işâret ve haberler geçmişe ışık tuttuğu gibi geleceğe de ışık tutmaktadır. Kur'an'ın bu yönünü Kur'an'ın i'câz türleri arasında sa-

24 Suyuti, Celeddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ullûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2004, c. 3, s. 26

25 İnfitâr, 82/19.

26 Furkân, 25/26.

27 Rûm, 30/6.

yan birçok görüş bulunmaktadır.²⁸ Mesela Yusuf Suresi 54. “Kral dedi ki: Onu bana getirin, onu kendime özel danışman edineyim. Onunla konuşunca: Bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir birisin, dedi” ayette Firavun kelimesi yerine ‘Kral’ (قال الملك) kelimesi kullanılmaktadır. Muasır alimlerden Muhammed Mütevelli Şa’ravî (1911-1998) bu ifadenin Kur’an’ın diğer mu’cizeleri gibi bir mu’cize olduğunu belirtir. Çünkü o dönemde Mısır kralları asâlet sahibi hanedanlardan olan Firavunlardan değillerdi. Onun için Kur’an orada ‘Firavun’ yerine ‘melik/kral’ ifadesini kullanmaktadır. İşte bunun gibi geçmişe dair haberlerin yanında Kur’an-ı Kerim geleceğe dair işaretlerde de bulunuyor. İnceleme alanı olarak üzerinde durduğumuz Rum Sûresinin ilk ayetlerinde sadece Rumların mağlûbiyeti ve ardından onların Farslara galip geleceklerini öğrenmiyoruz. Ayetlerde mevcut hal üzerinden geleceğe dair birçok işaret ve müjde var. Nitekim bunlardan ilkinde, Hazreti Ömer (ra) döneminde hicri 17’nci yılda Beytü’l-Makdis’in fethiyle şahit olduk. Yukarıda İbn Berrecan’ın dediği gibi Rum Sûresi ayetlerinde aslında Beytü’l-Makdis’in bütün fetihlerine işaret var. Sözkonusu fetihler çerçevesinde tarihçilerin aktardığı üzere Selâhaddin Eyyûbî, Halep şehrini fethettiği zaman Kadı Muhyiddin, Kaside-i Baiyyesinde Endülüslü müfessir İbn Berrecan’a dayanarak yakında Beytü’l-Makdis’i fethedeceğini müjdelemiştir. Yukarıda incelediğimiz üzere İbn Berrecan, vefatından yaklaşık 47 yıl sonra meydana gelen fethin hicrî tarih yılı olan 583’ü de (1187) Rûm Suresinin ilgili ayetlerinden istihrâc etmiştir. Osmanlı Devleti hükûmranlığı döneminde de manevî işaretler benzeri suretlerde ayetlerden istihrâc edilmiştir. Nitekim Şam’da âlimler Yavuz Sultan Selim’in Mısır’ı fethedeceğini (1517) *إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ* “Yeryüzü Allah’ındır, ona kullarından dilediğini mirasçı kılar. Sonuç ise, takva sahiplerininindir”²⁹ ayeti ve benzeri âyetlerden istihrâc etmişlerdir. Muhyiddin Arabi de *el-Futuhâtu’l-Mekkiyye’sinde* İbn Berrecan’ın bu istihrâcına işaret etmiş ve kendisi de ebced hesabını kullanarak aynı neticeye vardığını göstermiştir. Süleyman Ateş de *İşarî Tefsir Okulu* adlı kitabında İbn Berrecan’ın bu istihrâcına temas etmiştir. Bütün bu istihrâcları Rum Sûresi’nin ma’dûd ve mahdûd âyetlerinden çıkarmışlardır.

28 Bu konuda bkz. Arpa, Abdualmuttalip, “Fahredden er-Râzi’nin İcâzu’l-Kur’an Anlayışı,” *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013. cilt: VI, sayı: 8, s. 781-800, adlı makaleye.

29 A’râf, 7/128.

Kaynakça

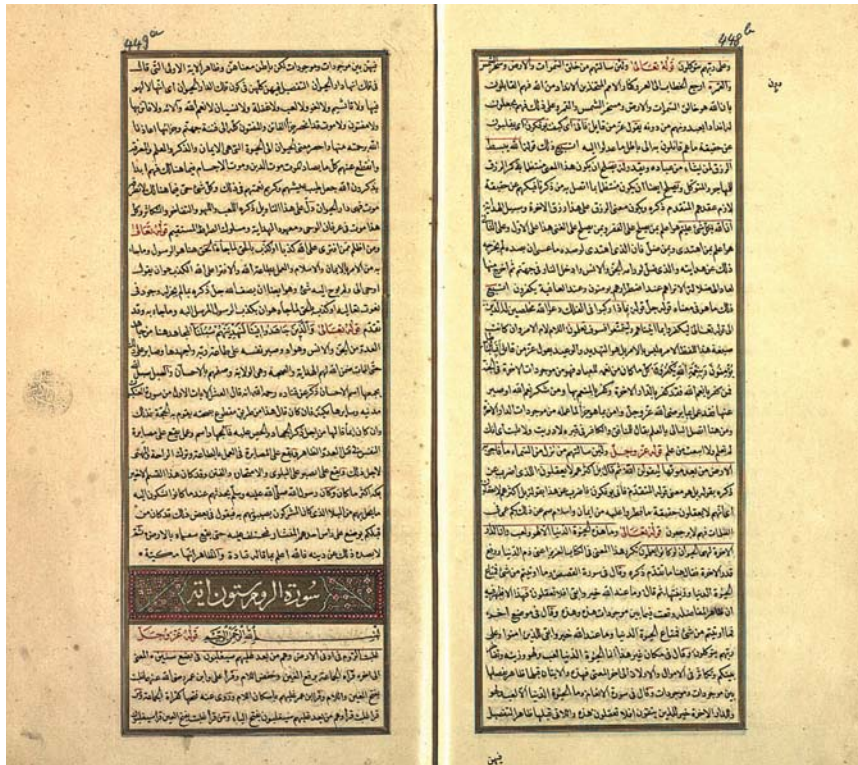
- Abbas b. İbrahim, *el-A'lâm*, Thk. Abdulvehhab b. Mansur, Matbaatu'l-Melikiyye, Rabat, 1997.
- Arpa, Abdulmuttalip, "Fahredden er-Râzi'nin İ'câzu'l-Kur'ân Anlayışı," *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2013. cilt: VI, sayı: 8.
- , "İbn Berrecan ve el-İrşâd adlı Tefsirinden Fâtiha-Kehf ve Hucurât Surelerinin Tefsirinin Tahkiki", Yayınlanmamış Yüksek Lisansı, İstanbul Üniv. 2003.
- Ateş, Süleyman, *İşârî Tefsir Okulu*, Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayımları, Ankara, 1974.
- Avcı, Casim, "Kudüs" *DİA*, Ankara, 2002.
- Belâzûrî, Futûh, Nşr. Abdullah Enis et-Tabba-Ömer Enis et-Tabba, Beyrut, 1987.
- Demirkent, Işın, "Kudüs", Ankara, 2002, c. 26.
- Ebu'l-Ferec, İbnü'l-Cevzî, *Fezâilü'l-Kuds*, Beyrut, 1979.
- Ebü'l-Fidâ, İmaduddin İsmail b. Nureddin, *el-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, Dârü'l-Ma'ârif, thk. Muhammed Z. Azb, Kahire, 1119.
- Harman, Ömer Faruk, "Kudüs" *DİA*, Ankara, 2002.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin b. Ali Ebu Bekir, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, Thk. Osman Yahya, Mektebetü'l-Arabiyye, Kahire, 1985.
- İbn Berrecan, *el-İrşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 77. Vr. 449a-450a.
- İbnü'l-Ebbâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Ebi Bekr, *el-Mu'cem fi ashabi'l-Kadi'l-İmam Ebi Ali es-Sadefi*, Thk. İbrâhim el-Ebyari. Kahire, Dârü'l-Kitabi'l-Mısri, 1989/1410.
- et-Tekmile li-Kitâbi's-Sıla*, tahkik İbrahim el-Ebyari, Kahire, Darü'l-Kitabi'l-Mısri, 1989/1410. c. 2, s. 852.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhaammed, *Vafeyâtu'l-A'yân*, Thk. İhsan Abbas, Dâru Sadr Beyrut, 1977.
- İbn Kesir, Ebu'l-Feda İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Thk. Riyâd Abdulhamid Murad, Dâru İbn Kesir, Dımaşk-Beyrut, 2010.
- İbnü'z-Zübeyr, Ebû Cafer Ahmed b. İbrâhim, *Kitâbu Silatü's-Sıla, ez-Zeyl ale's-Sıla li'bn Beşküval*, tahkik Abdüsselam el-Herras, Saîd A'rab, Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, Rabat, 1993/1413.
- Karadeniz, Osman, "İbn Berrecân", *DİA*, İstanbul, 1999, c. 19.
- Küçük, Hülya-Hamza Küçük, "Endülüs'ten Önemli bir Sima: İbn Berrecân" *Selçuk Üniv. İlah. Fak. Dergisi*, Konya, 2002, S. XIV.
- Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *Câmiu Kerâmâti'l-Evliyâ*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1989.
- Özel, Ahmet, "Kible" *DİA*, Ankara, 2002.
- Sir Hamilton Gibb, *The Life of Saladin*, Oxfon University Press, London 2006.
- Suter, *Die Mathematikey and Astronomen der Araber and Ihre Worke*, Leipzig, 1900.

Suyuti, Celeleddin Abdurrahman, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2004.

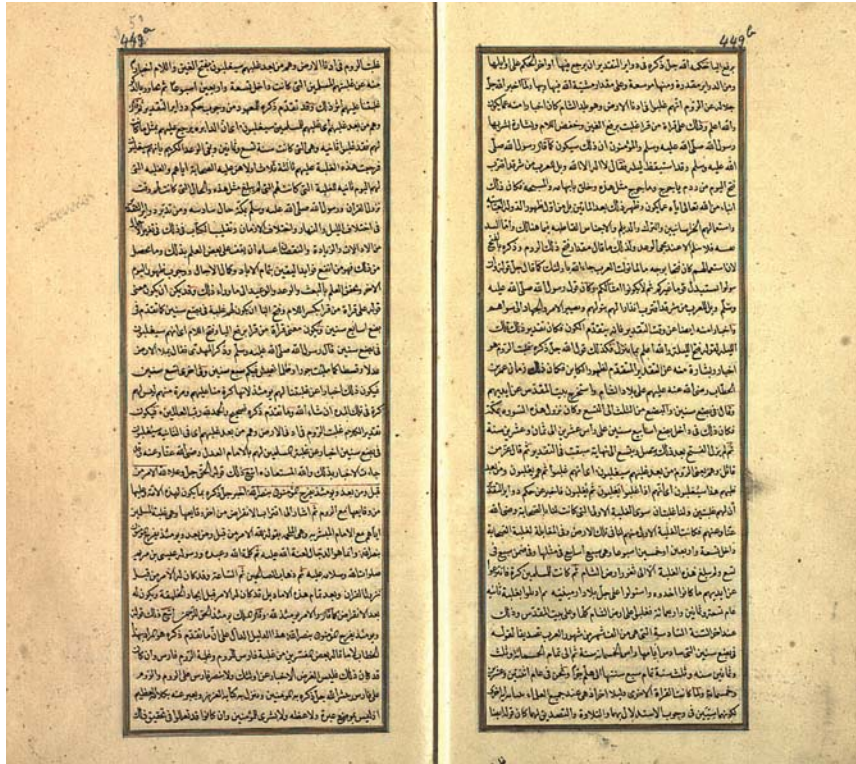
Uludağ, Süleyman, *İbn Haldun'un Tasavvufî Görüşleri*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1996, s. 58-110.

Zehebi, Mustafa Muhammed, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2012.

Ekler:

İbn Berrecan, *el-İrşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 77. vr. 449a-450a.

İbn Berrecan, *el-İrşâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa, no. 77. vr. 449a-450a.